

de schouw

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

nr. 1 - 1980

lenteschouw 1980

27e jaargang nr. 1
21 maart 1980

INHOUD:

- 1 Jaarverslag van de secretaris over 1979
  - 4 Raven vliegen weer boven de Veluwe
  - 6 Jaarverslag van de penningmeester over 1979
  - 8 Succes met de inning van de contributie
  - 9 Bomen planten op een Hoge Veluwedag
  - 10 Een vosseleven duurt niet lang
  - 12 Wandeling: Bezoekerscentrum - Franse berg en terug
  - 15 Vrijwilligerswerk in de Aanschouw
Het Fazantenpark, wie weet daar iets van?
  - 16 Wandeling: Ingang Hoenderloo - Eikelkamp en terug
  - 19 Hou oud kunnen vogels worden?
Hekpraat
  - 20 Dode bomen
  - 22 Natuurwandelingen op elke woensdag
Jeugd Hoge Veluwedagen
  - 23 Voorjaars Hoge Veluwedag
  - 24 Museumnieuws
-

de schouw

Orgaan van de Vereniging "Vrienden van De Hoge Veluwe"

Redactie:

Mevr. W.M.C. Vogelzang-Gieske, W.H. Borst, W.H. Diemont,
J. van der Schoor, met medewerking van De Fotowerkgroep.

Alle correspondentie aan: Redactie van De Schouw, Wildernis-
laan 49, 7313 BD Apeldoorn.

Overname uit de inhoud van dit tijdschrift is alleen toegestaan
met toestemming van de redactie en onder vermelding van de
bron.

Foto omslag:
Joh.Th. Duijster

Jaarverslag van de secretaris over 1979

Ook in het afgelopen jaar mocht de Vereniging van Vrienden weer talloze activiteiten ontplooiën om de bezoekers van het Park behulpzaam te zijn, terwijl ook het Park op diverse wijzen steun verleend kon worden.

HOGE VELUWEDAGEN

Er werden zes Hoge Veluwedagen gepland, maar als gevolg van de strenge en lange winter moest de winter Hoge Veluwedag vervallen.

Op de Hoge Veluwedagen werden de volgende voordrachten gehouden:

Prof. Dr. J.J. Barkman:
Jeneverbesstruwelen

Dr. P. Obdam:
Haviken en sperwers

Prof. Dr. P. Zonderwijk:
Bermvegetaties

P.L. van Steenveldt:
Ontwikkelingen op de Veluwe

Dr. J.L. van Haaften:
Zeehonden

Na afloop van deze voordrachten werd er gepicknickt en was er vervolgens de gelegenheid in kleinere groepen wandelingen te maken.

JEUGD HOGE VELUWEDAGEN

Ook hier moest tengevolge van het winterse weer een Hoge Veluwedag vervallen.

Op de tweede dag werd door de heer M. de Ruiter een voordracht gehouden over vervuiling in de natuur, terwijl op de derde dag de heer O. van Doorn sprak over het ontstaan van de Veluwe. Na de voordrachten werden wandelingen gemaakt om het besprokene zo veel mogelijk in de natuur terug te vinden. Er was bovendien de mogelijkheid tot het maken van tekeningen en werkstukken.

Er werd getracht de kinderen zo veel mogelijk te betrekken bij de doelstellingen van het nationale park.

WANDELINGEN

Nieuwe bezoekers van het park blijken voor een eerste oriëntatie de helpende hand van een gids bijzonder op prijs te stellen. Teneinde in deze behoefte te voorzien werden voor de bezoekers van het park van 1 mei tot 1 september, elke woensdag, weer of geen weer, geleide wandelingen georganiseerd, die om 10.30 uur en 14.30 uur vanuit het bezoekerscentrum werden ondernomen.

Tijdens deze wandelingen werd de bezoekers iets verteld over het ontstaan en beheer van het park, terwijl de meeste aandacht werd besteed aan een goede waarneming van flora en fauna. Deze wandelingen vielen bij het publiek zeer in de smaak en zullen ook in 1980 gehouden worden.

Voor onze leden werden in het voorjaar wederom twee dagwandelingen georganiseerd en in het eind van het jaar de oudejaarsvoettocht.

In het voorjaar was er ook de gelegenheid vier maal een ochtendwandeling te maken onder het motto "Luisteren naar vogels".

PUBLICATIES

De natuurpaden "Hoog Baarlo", "Kemperberg" en "Otterlaun" werden in het Bezoekerscentrum en aan de hekken verkocht. Van het natuurpad "Hoog Baarlo" verscheen een nieuwe druk.

In voorjaar en zomer werd een observatiebericht uitgegeven voor de bezoekers van het observatiebos.

De uitgave van nieuwe natuurwandelingen in eenvoudigere vorm is in voorbereiding. Het is de bedoeling dat deze natuurwandelingen aansluiten aan de voorlichting in het bezoekerscentrum.

Het Ennemafonds biedt ons de gelegenheid deze educatieve taak te verrichten.

WERKGROEPEN

"Dennescheerders"

De werkzaamheden bestonden dit jaar uit het verwijderen van dennenopslag uit de Plijmen, het verwijderen van Amerikaanse vogelkers langs de Prins Hendriklaan en berkenopslag in Hoog Baarlo. Bovendien werden enige honderden plantgaten gegraven in de nieuwe Plijmen om een oude berkensingel weer te kunnen beplanten.

De door de langdurige kou verloren gegane "werkdagen" werden ruimschoots ingehaald door het verlengen van het werkseizoen tot in het begin van de zomer. Totaal werden dit jaar gezamenlijk ongeveer 650 uren gewerkt.

De Fotografenwerkgroep

Deze groep zorgde voor een verdere documentatie van flora en fauna van De Hoge Veluwe.

De door hen samengestelde expositie betreffende het nationale park werd ook dit jaar in vele Amrokantoren tentoongesteld.

De verdere uitbreiding van het dia- en zwart-witarchief werd verzorgd.

Een album met nieuwe foto's werd aan de directie van het park aangeboden.

De bezetters van de balie

Van 1 april tot 1 november was elke dag een vrijwilliger(ster) in het bezoekerscentrum aanwezig om de vele bezoekers informatie te verstrekken en boeken en brochures te verkopen. Een vaste kern van onze leden verzorgde deze diensten van 10.00 tot 17.00 uur.

De Plantenwerkgroep

Ook dit jaar werd intensief gewerkt aan de inventarisatie van wilde planten op De Hoge Veluwe. Er werd gewerkt in het gebied van de Kemperberg, de Karitzkyweg, de Deelense was en Bergen Dal. Een rapport van de verrichte werkzaamheden werd het park aangeboden. In de wintermaanden werden de verkregen gegevens administratief verwerkt. Plantensoorten die in aantal afnemen worden regelmatig gecontroleerd.

BOMENFONDS

Het Bomenfonds werd dit jaar door vele leden financieel gesteund. Dank zij deze, door de jaren heen, blijvende steun die wij in deze mogen ondervinden is het mogelijk het Bomenfonds jaarlijks te betrekken bij de aanschaf van loofbomen voor De Hoge Veluwe. Wij verzochten de directeur van het Park een meer-jaren-plan op te stellen, passend in het beheersplan van De Hoge Veluwe. In het kader hiervan werden verscheidene oude berkensingels in de nieuwe Plijmen weer beplant. Voor het volgende jaar staat de beplanting met een dubbele rij veeljarige beuken aan weerszijden van een nieuwe oprijlaan naar het jachtslot St. Hubertus op het programma. Ook zal een lange laan in de stadsdennen aan beide zijden voorzien worden van een dubbele rij veeljarige beuken.

STATUTEN

Ingevolge de nieuwe "Wet op de Stichtingen" werden de statuten enigszins gewijzigd. Op de Buitengewone Ledenvergadering van 16 juni 1979 werden deze wijzigingen goedgekeurd.

LEDEN

Per 1 januari 1980 werd definitief overgegaan tot het innen van de contributie per acceptgirokaart.

Het ledenbestand bedroeg einde 1979: 3.840 leden, onderverdeeld in 2.403 hoofdleden, 1.003 huisgenootleden en 434 jeugdleden.

DE SCHOUW

De Schouw verscheen vier maal per jaar. De redactie streeft ernaar de leden zo goed mogelijk te informeren over het nationale park. Ontwikkelingen elders, die van belang zijn voor het park, werden vermeld.

Voor de illustratie werd dankbaar gebruik gemaakt van het werk van de fotografenwerkgroep.

Diverse malen werden artikelen van de Schouw door de pers gerefereerd en werden artikelen geheel of ten dele overgenomen. Tot de redactie trad Ir. W.H. Diemont toe.

Foto: Ton Berends

OVERIGE ACTIVITEITEN

Op 8 september waren ruim 400 I.V.N.-ers onder leiding van hun directeur de heer P.J. Steltman op onze uitnodiging, uit alle delen van het land op De Hoge Veluwe bijeen, voor het houden van hun jaarlijkse landdag.

Zij werden door een twintigtal leden van onze vereniging door het Park rondgeleid met tevens bezoeken aan het Bezoekerscentrum, het Observatiebos, het Rijksmuseum Kröller-Müller en de Beeldentuin. De directeur en een onzer leden hielden de voordrachten.

Op 20 oktober werden 50 leden van de Sauerländischer Gebirgsverein door enkele van onze leden rondgeleid.

Door bestuursleden en anderen werden enige malen groepen bezoekers in het park rondgeleid.

Op diverse plaatsen in het land werden lezingen met dia's over De Hoge Veluwe gehouden. Vaak waren dit lezingen die vooraf gingen aan een bezoek aan het Park.

BESTUUR

Tot het bestuur traden dit jaar toe de Heer A. Berends, namens de fotografenwerkgroep, de Heer M. Pronk, namens de vrijwilligers de "dennescheerders". De nieuwe burgemeester van Ede, de heer M.K. van Dijke, trad q.q. tot het bestuur toe. Het bestuur werd bij haar werkzaamheden bijgestaan door Mevrouw L.J.M. Laarman-Hageraets en Mevrouw E.M. de Ruiter-Dijkman.

De Heer Drs. J.C.H. Oudemans en de Heer R. van Gerrevink verlieten het bestuur.

Het bestuur besloot deel te nemen aan een werkgroep ter voorbereiding van een expositie door alle "groene groepen" in Arnhem. Het bestuur werd medewerking gevraagd om te komen tot de vestiging van een provinciaal consulent voor natuur- en milieueducatie in Gelderland ter ondersteuning van het vrijwilligerswerk (I.V.N.).

Het bestuur wil gaarne dank uitspreken aan alle actieve leden van onze vereniging, die op enigerlei wijze door hun werk de Vereniging van Vrienden en het Park hebben gesteund.

Raven vliegen weer boven de Veluwe

De raaf, een alleseter, is vooral bekend als kadaveropruimer. Hij verricht hiermee hetzelfde nuttige werk als de gier in meer zuidelijke landen.

Omdat zijn voedsel ook uit eieren, jonge vogels, kleinere dieren, vruchten en vis bestaat, is hij bij de mens altijd uit de gratie geweest en moest daarom maar zo snel mogelijk opgeruimd worden. Daar is alles aan gedaan. En met succes!

Hoewel de raaf in het begin van deze eeuw nog tot de normale populatie van ons land behoorde, zag men het laatste broedende paar ten noorden van de grote rivieren in 1924 bij Milligen aan de Rijn en in het zuiden van ons land was dat het geval in 1948 in het Vijlberbos in Zuid-Limburg.

Soms kan een vogelsoort, na lange tijd verdwenen te zijn, vanzelf weer terugkomen. Zou de raaf dat ook kunnen doen?

Hij is niet alleen uit Nederland verdwenen maar ook uit geheel midden-Europa. In Polen, Scandinavië en de Balkan wist hij stand te houden. Vanuit Polen, waar de raven zich belangrijk wisten te vermeerderen, kon de D.D.R. weer van zó veel raven voorzien worden dat het bestand van deze vogel in dit land weer normaal is geworden. Onderzoekingen hebben aangetoond dat vrij grote geïndustrialiseerde zônes en stedenconcentraties, die zo kenmerkend zijn voor West-Europa, voor de raaf onneembare barrières zijn. Wil men de raaf in ons land terug hebben, dan zal dat dan ook door herinvoering moeten geschieden.

Het is altijd bijzonder moeilijk gebleken een vogelsoort die, om welke reden dan ook, het veld heeft moeten ruimen, jaren later weer te introduceren. Het grote probleem is steeds, dat de biotoop inmiddels zodanig veranderd is dat het aanpassingsvermogen van de vogel te kort schiet. Hij vliegt dan naar andere gebieden of sterft.

De biotoop is voor de raaf nog niet zo'n groot probleem, want hij is wat zijn voedsel betreft bepaald niet kieskeurig.

De kwetsbaarheid van de raaf ligt bij de grote sterfte van zijn broedsel en het feit dat hij maar één maal per jaar eieren legt. De merel en de duif b.v. doen dat veel beter. Ook hier is sprake van niet onaanzienlijke sterfte onder de jongen, maar doordat zij niet één maal, maar vele malen per jaar eieren leggen, is dit niet desastreus.

Desondanks heeft men geprobeerd de raaf weer in Nederland in te voeren.

Waarom nu juist de raaf? Om heel praktische redenen. Een raaf is door zijn glimmend zwarte kleur en zijn lengte (63 cm) gemakkelijk in de lucht en het veld terug te vinden.

Het invoeren van een kleine vogel is veel moeilijker. Vind b.v. een klein vogeltje als een winterkoninkje maar eens terug!

Bij het weer invoeren van een vogelsoort mag men pas van succes spreken, wanneer de uit het broedsel verkregen nakomelingen zich als inheemse vogels gedragen.

Om de kansen zo groot mogelijk te maken ging men uit van exemplaren die in Nederland geboren waren. Aangenomen moest worden dat deze zich hier beter zouden thuis voelen dan hun geïmporteerde ouders.

Daartoe heeft men in grote voliëres geïmporteerde ravenparen bij elkaar gezet om te trachten broedsel en jongen te krijgen.

Hierbij bleek het geslacht moeilijk te bepalen. Zelfs een expert kan het verschil vaak niet waarnemen.

Stopt men twee vogels van hetzelfde geslacht bij elkaar dan gedragen ze zich bovendien heel misleidend, als een echt paartje. Soms verschijnen er 10 eieren, hetgeen betekent dat er twee wijfjes in één voliëre opgeborgen werden.

Al in het eerste jaar van hun leven worden de paartjes gevormd. In het tweede jaar zijn de vogels geslachtsrijp en in het derde jaar worden de eerste eieren gelegd. Omdat ze bovendien maar één maal per jaar een legsel voortbrengen, kan het heel lang duren voordat de

vergissing aan het licht komt.

Zit er wèl een echt paartje in de volière, dan is er nog géén garantie voor het krijgen van jongen. Leven ze met elkaar in onmin, dan verschijnen er geen eieren, terwijl een legsel ook onbevruucht kan zijn.

Gaat alles normaal, dan sterft 60% van de jongen, hetgeen typerend is, ook voor de in de vrije natuur levende, kraaiachtigen.

Er zijn dus moeilijkheden te over.

In 1966 werden de eerste vier exemplaren uit Sleeswijk-Holstein op de Veluwe ingevoerd en ondergebracht in een grote kooi bij Ugchelen. Vervolgens werden nog tientallen raven uit dit gebied en later ook uit de D.D.R. en Zwitserland in Ugchelen, Drente, Austerlitz en Leersum ondergebracht.

Er werden grote volières geconstrueerd die, gescheiden door gaas, in twee compartimenten verdeeld waren. In de ene kant verbleven de ouders en in de andere kant werden de uit het broedsel verkregen jongen ondergebracht. Voor de jongen was het, in tegenstelling tot hun ouders, mogelijk de volière te verlaten om naar buiten te gaan.

De bedoeling was ze langzaam aan de vrijheid te laten wennen.

In de vierde en vijfde week, een periode waarin ze hun vleugels nog niet kunnen gebruiken, liepen ze in de buurt en op het dak van hun onderkomen wat rond. Geleidelijk aan werd het terrein van hun ontdekkings-tochten groter. De zesde week vlogen ze een klein eindje en in de daarop volgende weken werden hun vliegtochten steeds langer. Steeds kwamen ze voor het halen van voedsel bij hun ouders in de volière terug. Maar ook deze bezoeken namen in frequentie af en werden tenslotte geheel achterwege gelaten. De pogingen tot herinvoeren waren hiermee maar ten dele geslaagd. Pas wanneer deze in de vrije natuur levende wilde raven overgaan tot nestvorming en vervolgens jongen voortbrengen die uitvliegen, zijn de pogingen geheel gelukt. Gelukkig is dat thans het geval. Uit alle delen van het land heeft men volwassen raven waargenomen, terwijl op verschillende plaatsen hor-

sten aanwezig zijn, die, zij het nog in geringe mate, jongen voortbrengen.

Er zijn 16 jaren verlopen na het invoeren van de eerste raven uit Sleeswijk-Holstein. Het is een moeizaam experiment geweest. Aanvankelijk had men veel tegenslag door het verlies van de broedsels. De grote natuurlijke sterfte onder de jongen, zowel in het eerste als in hun tweede jaar, heeft tot gvolg dat de vermeerdering nimmer explosief zal geschieden, maar beetje bij beetje. Immers, van de vijf uit het broedsel geboren jongen blijken er het volgende jaar nog maar twee over te zijn, terwijl het jaar daarop ook nog zijn tol opeist.

Ondanks al deze tegenslag en moeilijkheden is het, na een halve eeuw afwezigheid, toch gelukt de raaf weer als wilde vogel in Nederland terug te krijgen.

De meeste raven neemt men waar boven de natuurgebieden van Gelderland. Het is dan ook geen zeldzaamheid meer een raaf boven De Hoge Veluwe te zien vliegen.

Zijn slechte naam dankt de raaf o.a. aan zijn aaseten. Het schaap dat door ziekte niet meer met de kudde mee kan komen en een eenzame dood sterft, was vroeger een geliefde prooi. Langs de oevers van de rivieren en de stranden, was het de raaf die alle aangespoelde vissen op at.

In tijden van oorlog vloog hij met de legers mee, want hij wist uit ervaring dat na de veldslag zijn tafel overvloedig gedekt was. Met het veranderen van de tijden is ook zijn biotoop veranderd. Nu voedt hij zich met door myxomatose aangetaste konijnen en vindt hij langs de snelwegen de kadavers van talloze aan het verkeer ten offer gevallen dieren. Hij is tegenwoordig dan ook veel langs de autowegen te vinden, vooral in de vroege morgen wanneer het aanbod aan aas het grootste is.

Van oudsher volgt hij ook de jager. De uitgeschoten dieren achtergelaten ingewanden worden door hem netjes opgeruimd. Mocht hij vroeger een kultuurvlieder geweest zijn, nu is hij een kultuurvolger geworden.

In 1944 vermoedelijk 5 laatste "wilde" broedgeval in de beek v. Raal, (L)

Jaarverslag

van de penningmeester over 1979

De ontvangen bijdragen in het verslagjaar wijken weinig af van de ontvangsten in het vorige jaar. Wel steeg het ontvangen rente-bedrag, nl. van *f* 3.534,16 in 1978 tot *f* 8.308,68 in dit boekjaar. Dit rentebedrag werd verdeeld over het Dr. Ennemafonds en de Stichting "Bomenfonds Hoge Veluwe". De kosten van "de Schouw" stegen met ruim *f* 3.000,— naar *f* 21.289,96. Deze stijging vindt mede zijn oorzaak in de gestegen portokosten.

Hoewel de activiteiten van de vereniging toenamen daalde het uitgegeven bedrag aan

manifestaties. Vele werkzaamheden werden verricht zonder dat daar kosten tegenover stonden.

De werkgroep voor de Fototentoonstelling beëindigde haar werkzaamheden na een drietal jaren actief te zijn geweest in het verplaatsen van de tentoongestelde foto's door het gehele land. De administratie van deze werkgroep wordt dezer dagen (maart 1980) afgesloten. Er is nog een saldo van ca. *f* 1.000,—, dat t.z.t., behoudens goedkeuring van de algemene vergadering, zal worden overgeboekt naar "het Bomenfonds".

BALANS ultimo 1979

Ned. Middenstands Bank	<i>f</i> 96.518,79	Vermogen 1-1-1979	<i>f</i> 24.192,29
Giro 95 1993	8.107,49	Dr. M.C. Ennemafonds	11.148,32
Te vorderen rente	2.130,00	Contributiereserve	600,00
		Natuurpaden	4.465,43
		Stichting Bomenfonds	42.317,95
		Nog te betalen kosten	6.856,99
		Vooruitbet. contributie	1.910,00
		Voordelig saldo	15.265,30
	<u><u><i>f</i> 106.756,28</u></u>		<u><u><i>f</i> 106.756,28</u></u>

RESULTATENREKENING 1979

Schouw	<i>f</i> 21.289,96	Contributies 1979	<i>f</i> 43.532,40
Manifestaties	2.628,29	Diverse inkomsten	1.542,50
Pampel	1.842,51	Subsidie Gemeente Ede	500,00
Fotografen	663,00	St. Hubertusgilde	500,00
Kantoorkosten	4.385,84	Rente	8.308,68
Dr. M.C. Ennemafonds	900,00		
Stichting Bomenfonds	7.408,68		
Voordelig saldo	15.265,30		
	<u><u><i>f</i> 54.383,58</u></u>		<u><u><i>f</i> 54.383,58</u></u>

Foto J. van der Schoor - Voorjaar in het krentenbos

Contributie-administratie

De contributie-administratie werd met dank van het Bestuur in het verslagjaar verricht door Mevr. E.W. van der Voorde-Donker. Om haar taak te verlichten en mede door de herhaalde aandrang van vele leden, zijn wij overgegaan tot het verzenden van acceptgirokaarten. De hieraan verbonden kosten blijven beperkt doordat de adresplaatjes, welke worden gebruikt voor de verzending van "de Schouw", ook geschikt bleken voor de acceptgirokaarten.

Dr. Ennemafonds

In 1978 werd besloten, dat dit fonds zal worden gebruikt voor educatieve doeleinden. Aan inkomsten resulteert een bedrag van f 1.900,—; de uitgaven bedroegen f 751,68, zodat u op de Balans per 31-12-1979 een be-

drag van f 11.148,32 aantreft. De uitgaven hadden betrekking op drukwerk ter voorlichting van bezoekers van de Aanschouw.

Natuurpaden

De verkoop van de natuurpaden "Hoog Baarlo", "Kemperberg" en "Otterlaun" via de Stichting "De Hoge Veluwe" bedroeg 1400 stuks. Het ligt in de bedoeling het natuurpad "Otterlaun" te gaan herschrijven, omdat zich in de loop van de jaren wijzigingen hebben voorgedaan in het landschap. Behalve op De Hoge Veluwe, worden de natuurpaden ook verkocht door de ANWB.

De bijdrage van het St. Hubertusgilde ad f 500,— werd dit jaar apart vermeld. Dit bedrag wordt nl. jaarlijks ontvangen voor het mede-gebruik van de Pampel.

Verslag "Stichting Bomenfonds Hoge Veluwe" over 1979

De inkomsten van onze stichting bedroegen in het verslagjaar ruim f 18.000,—.

Het lijkt ons hier de juiste plaats om ieder, die hieraan heeft bijgedragen dank te zeggen. Vele leden van de Ver. Vrienden van De Hoge Veluwe zonden ons kleinere en grotere bedragen, waaruit duidelijk de sympathie blijkt voor ons bomenfonds. Het comité, opgericht bij het afscheid van dr. Borst als praktiserend medicus, gireerde f 5.150,—. Van de Markus-stichting mochten wij weer f 2.500,— ontvangen.

Het voornemen bestaat om - zo mogelijk - wat vaker boomplantdagen voor de leden van de vereniging te houden. Dit naar aanleiding van een geslaagde proef, waarbij 225 berken werden geplant.

De plannen voor de aankoop en het planten van meer loofhout worden elders in dit nummer van de Schouw besproken. Het volgende verslagjaar hopen wij hierover meer te kunnen berichten.

Succes met de inning van de contributie

In de eerste maanden van dit jaar hebben de meeste van onze leden de acceptgirokaart benut om hun contributie te betalen.

Velen hebben daarbij het Bomenfonds met een gift bedacht, waarvoor wij zeer dankbaar zijn.

De promptte betaling was erg plezierig voor onze vrijwilligsters, want het bespaart veel extra werk.

Toch zijn er nog enkele leden die hun acceptgirokaart niet benut hebben.

Wilt u eens nagaan of dit bij u ook het geval is? Wij zullen hem alsnog gaarne ontvangen.

Mocht u niet betaald hebben, omdat de girokaart zoek geraakt is, dan kunt u natuurlijk ook van een gewone girokaart gebruik maken.

BALANS "STICHTING BOMENFONDS HOGE VELUWE" ultimo 1979

Ver. Vrienden v.d. Hoge Veluwe	f 42.317,95	Kapitaal St. Bomenfonds	f 45.452,60
Giro 3534903	3.134,65		
	<u>f 45.452,60</u>		<u>f 45.452,60</u>

INKOMSTEN EN UITGAVEN van het BOMENFONDS in 1979

Saldo 31 december 1979	f 45.452,60	Saldo 1 januari 1979	f 28.152,64
Kamer van Koophandel	50,00	Ontvangsten	18.024,96
225 berken	675,00		
	<u>f 46.177,60</u>		<u>f 46.177,60</u>

Hierdoor deel ik u mede, dat ik de administratie van uw vereniging en die van de Stichting Bomenfonds Hoge Veluwe over 1979 heb gecontroleerd.

Naar aanleiding van dit onderzoek verklaar ik mij met de Balans en de Resultatenrekening van de Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe en van de Stichting Bomenfonds voor de Hoge Veluwe te kunnen verenigen.

Apeldoorn, maart 1980.

w.g. F.B. Schweers.

Bomen planten op een Hoge Veluwedag

Het voorbeeld.....

.....en dan in actie.

Een vosseleven duurt niet lang

Bij een onderzoek naar de verspreiding van hondsdolheid, een ziekte die voornamelijk door de vos wordt overgebracht, kwam men tot de verrassende ontdekking dat er geen betrouwbare gegevens bestaan omtrent levensduur, sterfte en geboorte-aantal van dit dier.

Om in deze leemte te voorzien, werd onder auspiciën van de W.H.O. en de F.A.O. in Denemarken, Engeland, Nederland en Zwitserland een gezamenlijk onderzoek ingesteld naar diverse populatiegegevens van de vos. In deze landen bleek de grootte van de vossepopulatie gedurende de laatste jaren nagenoeg niet veranderd te zijn. Er waren geen plotselinge veranderingen geweest door b.v. een toegenomen sterfte aan ziekten. De jachtdruk was hetzelfde gebleven en een extra aanwas van de vossebevolking had zich evenmin voorgedaan.

Uit deze waarnemingen werd de conclusie getrokken dat het aantal geboorten per jaar gelijk moest zijn aan het aantal sterftegevallen.

Bij dit onderzoek bleek ook, dat de omvang van de vossepopulatie binnen één jaar sterk verschilt, afhankelijk van het jaargetijde. Aangezien een vossemoer maar éénmaal per jaar welpen werpt en alle moeren vrijwel gelijktijdig drachtig worden, ligt de piek van het vossenaantal direct na de geboorte van de welpen om daarna af te nemen en een minimum te bereiken in de eerste dagen van de volgende zwangerschapsperiode.

Het is niet eenvoudig in een terrein van enigszins redelijke omvang nauwkeurig het aantal vossen te tellen. Wanneer de telling geschiedt door personen die in het gebied goed thuis zijn — dit is wel een vereiste —, dan beperkt men zich automatisch tot een klein areaal. De uitkomsten zijn in zo'n situatie vrij nauwkeurig, hoewel men altijd wel een vos overgeslagen kan hebben, terwijl

dubbeltellingen ook niet tot de onmogelijkheden behoren.

Wanneer het terrein waarin men de vossen telt te groot is, worden de gegevens zo onnauwkeurig dat het niet meer verantwoord is er mee te werken.

Doordat de vossedichtheid in een terrein zeer sterk kan variëren is het ook niet mogelijk eerst het aantal vossen in een klein gedeelte te tellen om daarna, door vermenigvuldiging, het aantal in het gehele gebied te berekenen.

De meest nauwkeurige en efficiënte methode om in een gebied het aantal vossen te weten te komen, bleek het tellen van het aantal vossenholen met welpen te zijn. Wanneer men aanneemt dat elke moeder welpen werpt, telt men met het aantal holen ook het aantal moeren. Sommige moeren krijgen echter geen welpen omdat ze niet drachtig werden, hoewel ze zich wel als zodanig gedragen. Om het nog gecompliceerder te maken komt het voor dat één moeder haar welpen over twee holen verdeelt, maar ook kunnen twee moeren hun welpen in één hol leggen.

Door deze gevarieerdheid van het vossedrag zal het niet mogelijk zijn ooit volledige betrouwbaarheid bij het tellen te verkrijgen.

Wanneer bij het tellen van de holen de omvang van het terrein de 100 km² te boven gaat, worden de gegevens ook onbetrouwbaar.

In het nationale park De Veluwe Zoom werden gedurende 4 jaar de vossenholen geteld. Ook in dit gebied werd geconstateerd dat de holen onregelmatig over het veld verdeeld zijn. Men vond op de Veluwe 0,5 tot 0,6 vossenhopen per km². Nederland bleek wat de voortplanting van vossen betreft een gunstig land te zijn, want alle moeren werden drachtig, in tegenstelling tot andere landen, waar dit slechts voor 90% het geval was.

Foto: J. van der Schoor - Jonge vos

Wel ging natuurlijk in ons land een aantal zwangerschappen door abortus en andere oorzaken verloren. Hiermee rekening houdende komen er 0,45% tot 0,54% moeren per km² voor.

Het aantal rekels per km² laat zich nu snel berekenen, wanneer de geslachtsverhouding bekend is. Nederland maakt hier, vergeleken met de andere Europese landen, geen uitzondering. Op 1 moer komen 1,2 rekels voor, zowel bij volwassenen als bij welpen. Per km² uitgerekend komt dat uit op 0,55 tot 0,66 rekel en het totaal aantal volwassen vossen per km² bedraagt 1 tot 1,2. Dit is natuurlijk het minimum aantal, zoals dat voorkomt in het begin van de draagtijd, als er nog geen enkele welp geboren is.

Het aantal dat per worp geboren werd bleek in alle bovengenoemde landen gemiddeld 4,7 te bedragen. Wanneer ook hier weer een verrekening plaats vindt, omdat een aantal moeren een mislukte dracht hebben, vinden we 4 welpen op elke moer.

Na de geboorte van de welpen neemt dus het vossenbestand tijdelijk flink toe. Op 2,2 volwassenen (1 moer en 1,2 rekel) komen er 4 jonge exemplaren bij. Tweederde van de vossebevolking bestaat dan uit welpen en slechts éénderde uit volwassenen.

Na deze explosie daalt het aantal vossen weer tot het minimum. Van de 6,2 blijven er dan maar 2,2 over. Tweederde gaat dus in één jaar dood. Wie sterven er? De welpen of de volwassen vossen?

Tot hun grote verbazing vonden de onderzoekers dat tweederde van de zwangere moeren uit éénjarige vossen bestond en éénderde uit meerjarige. Na één jaar zijn de verhoudingscijfers tussen jong en ouder dus hetzelfde gebleven. De sterfte moet dus bij deze twee leeftijdsgroepen ook hetzelfde zijn. Wanneer elk jaar tweederde van de vossen sterft, heeft dit tot gevolg dat van elke 9 welpen er na één jaar nog maar 3 vossen over zijn en van deze drie na twee jaar nog maar één... Een vosseleven duurt dus niet lang!

Wandelt u ook zo graag?

Wilt u, op elk moment dat de lust u daartoe bekruipt, een wandeling door ons park maken en dan ook nog hier en daar een vingerwijzing ontvangen wat er allemaal aan plant en dier te zien is?

Voor u hebben enkele Vriende twee wandelingen in het Park beschreven, die wij in dit nummer van de Schouw publiceren. De eerste is een wandeling over de Franse berg, die in het bijzonder aandacht besteed aan bomen. De duur bedraagt ongeveer een uur. De tweede beschrijft een wandeling van het Hoenderlose hek naar de Eikelkamp en weer terug, over gemakkelijk begaanbare voetpaden. De duur van deze wandeling bedraagt anderhalf uur. Met het voorjaar in zicht breekt de beste tijd aan om op De Hoge Veluwe te gaan wandelen.

Breek er eens uit om te wandelen wat anderen voor u beschreven.

De volgende Schouw zullen wij u een tweetal nieuwe wandelingen aanbieden.

Wandeling: Bezoekerscentrum - Franse berg en terug

Onderwerp: Bomen
Vertrek : Bezoekerscentrum
Terrein : Heuvelachtig
Duur : 60 minuten
Elke ● geeft een richtingverandering aan.

Rondom het bezoekerscentrum ziet u talloze *vliegden*. Het zijn gewone grove dennen die niet geplant zijn, maar ontsproten uit zaad dat door de wind verspreid werd.

Onder één van deze grove dennen liggen veel afgekloven denneappels. Hier is de *specht* aan het werk geweest. Om zaadjes uit de denneappel te kunnen pikken drukt hij deze in een groef van de schors. Soms laat hij er wel eens een in zo'n "spechtensmidse" achter. U moet meestal vrij laag zoeken om er een te vinden.

Links staan enkele jonge *ruwe berken*. De stam is wit en de takken zijn bruinpaars. Aan de uiteinden van de takjes hangen de berkekatjes. De wratachtige harsklieren en de sterk gegroefde schors aan de voet gaven hem zijn naam. Rondom is de bodem begroeid met *dop- en struikhei*.

Links staan enkele jonge *jeneverbessen*. Het zijn langzaam groeiende struiken met stekelige naalden. De volwassen vrouwelijke exemplaren dragen in het eerste jaar groene bessen, het volgende jaar zijn ze blauw en het derde jaar zijn ze rijp en donkerblauw. Het vierde jaar verdrogen ze (bruin). Soms kunt u de vier soorten aan één struik vinden. Ze werden vroeger gebruikt in de zuurkool, de jeneverstokerij en bij het roken van ham.

Aan begin en eind van het pad staan *bergdennen*. Hier kunt u goed zien dat een den de naalden twee aan twee in een kokertje heeft. Aan de tak van de vliegden erboven ziet u hetzelfde. De bergden heeft zwarte takken (duw ze maar wat uit elkaar). De stam van de grove den is, vooral bovenin, rood van kleur. Bergdennen kunnen door hun compacte en elastische bouw een zwaar sneeuwdek verdragen zonder te breken. Ze zijn hier ingevoerd.

● We gaan aan het eind van het voetpad naar links en na enkele meters autoweg weer naar links, het fietspad op. Al gauw ziet u

links *krentenboompjes*, zo genoemd naar hun vruchtjes. Het zijn grote dichte struiken, die hier door vroegere bewoners geplant zijn. Ze kondigen het voorjaar aan met een overdaad aan witte bloempjes en in het najaar kleuren de bladeren bijzonder mooi rood.

Langs het fietspad staan links en rechts *zomereiken*. De gelobde bladeren kent u wel, ze hebben nagenoeg geen steel, maar de eikel wel! Bij de hier zeldzaam voorkomende *wintereik* is het net andersom. Een *wintereik* verliest zijn bladeren pas laat in de *winter*.

Rechts na een *beuk* staat veel *Japanse larix*, met geschubde boomschors. Aan de takken vindt u ronde kegeltjes met omgekrulde schubjes. Het is een naaldboom die zijn naalden in het najaar verliest. In het voorjaar zijn de kleine kwastjes van de nieu-

we naalden al te zien met daartussen de mannelijke en de vrouwelijke bloempjes (rood). Wanneer ze te voorschijn komen hebben de naalden een frisgroene kleur, waaraan ze gemakkelijk te herkennen zijn.

Links vlak voor de hut zien we een *beuk* met zijn gladde groene stam en eironde bladeren waarvan de rand gegolfd is en naar de top getand. 's Winters hebben de takken bruine spits toelopende bladknoppen. Bekijk zo'n knop eens. U ziet dan bruine behaarde schutblaadjes die de tere groene blaadjes tegen de kou beschermen. Als de bladeren in het voorjaar uitkomen ligt dit "isolatiemateriaal" in grote hoeveelheden op de grond.

Links staan enkele *Douglasbomen* met kaarsrechte stammen en diepgegroefde schors. We zien er straks meer.

Foto: P. Timmerbeil - Voorjaar bij de wilde zwijnen

- We gaan nu loodrecht over de autoweg het zandpad in, daar waar het verboden is om in te rijden (bord met rood-wit spiegelei op paal). Aan het eind staat een hek waarop vermeld: geen honden meenemen.

Ook hier vinden we *Douglasbomen*. Strijk met uw hand eens langs een takje en ruik! U vergeet die geur nooit. U hebt hiermee ook gevoeld dat deze boom vrij lange en slappe naalden heeft. Ze prikken niet. Langs dit pad, nog voor het hek, staan *Amerikaanse eiken*, waarvan de bladeren in de herfst zo mooi verkleuren. De stam is gladder dan die van de zomereik, de takken zijn rechter en de twijgen zijn niet zo warrig. De grote bladeren hebben spitsgepunte lobben.

Langs dit pad staat veel *pijpestrootje*, een grassoort met lange halmen, die aan de onderkant hun éne verdikking hebben. Men gebruikte ze vroeger om er de pijpsteen mee schoon te maken.

- We gaan naar rechts het brede pad op (vóór het hek met opschrift). Iets verder houden we links aan en steken het ruiterspad (rode paaltjes) over om dan de *Franse berg* op te gaan. U loopt nu door een *spaartelgenbos* dat in 1860 werd geplant. Het bestaat uit zomereiken die om de 8 jaar gekapt werden. Na het kappen liepen er meerdere telgen uit, waardoor een struikachtig gewas ontstond: het eikenhakhoutbos. Na 1900, toen er geen vraag meer naar schors was, heeft men steeds één telg gespaard, de "spaartelg", om tot boom uit te groeien. Soms kunt u nog wel knoestresten aan de voet van een boom vinden.

Op de stammetjes zitten veel mossen en *korstmossen*. Dit wijst op heel zuivere lucht. In de stad en langs autowegen komen korstmossen niet voor. Bekijk hier in winter of voorjaar de bladknoppen van de eik eens: één eindknop met meerdere zijknoppen er omheen.

- We gaan bij de T-splitsing links aanhoudend de trapjes op, steeds recht door. Vroeger bestond de Veluwe grotendeels uit zand

en hei. Bij flinke wind ontstonden in dit grote gebied zandstormen als in de woestijn. Het zand hoopte zich dan op tussen struiken en bomen. Op de plaats van de Franse berg was vroeger een bos. Het werd geheel door het zand bedolven. Bij recente opgravingen vond men het terug. Het eikenhakhoutbos is dus een bos geplant boven op een bos!

Op de bodem veel blauwe *bosbessen*, een bladverliezende struik, die 's winters zijn lichtgroene stengels duidelijk naar boven steekt. In het voorjaar moet u er eens op letten hoe snel de witte bloemen in bessen overgaan. Links slingert een *kamperfoelie* naar boven. Op zomeravonden geuren de bloemen, niet voor ons, maar voor de nachtvlinders.

In het eikenbos staan veel *berken*. Ze beschermen tegen bosbrand. Door ze in hun jeugd af te kappen, liepen ze met veel stammen uit. Hier ligt veel dood hout waar insecten voedsel en een schuilplaats in vinden. De stam van een dode boom bevat soms gaten. De specht is hier op zoek geweest naar insecten. Zo dient in de natuur het ene leven voor het andere.

- We gaan steeds recht door, de trapjes op. Na een korte en stijle helling en links een afrastering ziet u op de bodem veel *adelaarsvaren*, omdat de grond hier wat humusrijker is (het oude bos). In het voorjaar komt het nieuwe blad als een kromstaf tussen het droge en slecht verterende oude blad naar boven. Even voor een viersprong staat rechts een dood eikje dat zijn schors verliest. U kunt hier mooi de vele insectengangen zien.

- We gaan bij de viersprong rechts af. Op staande en liggende berkestammen zitten veel *berkezwammen*. Het zijn witte consolevormige paddestoelen die uit de stam groeien. Uit de poriën aan de onderkant vallen de sporen naar beneden. Daarom groeien ze horizontaal, ook als de boom op de grond ligt.

- We gaan bij de 6-sprong recht door. Direct links en rechts mooie oude *Douglas-bomen* met veel kegeltjes op de grond. Ze zijn 8 tot 10 cm lang. Tel hierin eens hoeveel tandjes een zaadje heeft. Links midden in deze boomgroep een mooie *Amerikaanse eik* met forse stam. Het is een boomsoort die hier veel is aangeplant omdat hij het op heel arme grond nog goed doet. Zelfs beter dan de zomereik!

Rechts staat een *tamme kastanje* met zijn lange lancetvormige bladeren. Een goede speurder kan hier ook een wintereik vinden. De krenteboompjes komen we weer tegen. Kunt u ze vinden aan uw linkerhand? Iets verder staat een jeneverbes.

- We gaan bij de kruising recht door en zien dan rechts, direct na de zijweg, *fijnsparren* staan. Herkent u hierin uw *kerstboom*? Toch is hij het. Voel maar eens aan de stugge naalden. Ze zijn heel anders dan de slappe naalden van de Douglas die er vlak achter staat! De stam is roodbruin; die van de Douglas veel donkerder.

- We gaan een hekje door. Vóór het 2e hekje staan rechts in miniformaat een *Hemlock-spar*, een *Douglas* en een *fijnspar* bij elkaar. Let eens op de verschillen. Wie van de drie heeft een knikkende top? Op de bodem, waar gekapt is, groeit het *vingerhoedskruid* met zilvergroen blad. Deze tweejarige plant benut, dank zij het meerdere zonlicht, zijn kans. In zijn tweede jaar krijgt hij klokvormige bloemen aan een lange stengel.

- We gaan het tweede hekje door, recht uit. Rechts zien we dan een plasje omringd door *rhododendrons*, waar de wilde zwijnen graag komen om zich te verfrissen. De zwijnen "zoelen" er in. Na het bad schuren ze hun huid schoon langs de boomstammen (schuurbomen) links van het pad. Aan de donkere verkleuring van de stam kunt u zien dat het badwater niet altijd even schoon is geweest!

- We gaan nu de autoweg over en vinden de Koperen Kop recht voor ons en het bezoekerscentrum iets naar rechts. Wij hopen dat u een prettige wandeling hebt gemaakt.

Vrijwilligerswerk in de Aanschouw

Een van de vormen van hulp, die onze vereniging aan het Park geeft, bestaat sinds zeven jaren uit het bezetten van de balie in het Bezoekerscentrum De Aanschouw.

De vaste kern van deze groep dames en heren kan enige versterking gebruiken in de vorm van vrijwilligers, die zich in de ochtend tussen 10.00 en 13.00 uur of in de middag tussen 13.00 en 17.00 uur of liefst gedurende een gehele dag, beschikbaar stellen. Het Bezoekerscentrum is geopend van omstreeks 1 april tot 1 november.

Wie interesse voor dit werk en voldoende kennis van het Park heeft om informatie te geven en boeken en brochures te verkopen, kan zich wenden tot Mevrouw C. Haitink-Bartels, Prins Bernhardweg 10 in Oosterbeek, telefoon 085-335455, die de organisatie van de bezetting van de balie wederom op zich heeft genomen.

Het Fazantenpark, wie weet daar iets van?

In het noordelijke deel van het park, aan de oostzijde van de Kronkelweg ligt het Fazantenpark.

Deze naam is afkomstig van een fazantenkwekerij, die hier in de tijd van de Kröllers kortstondig geweest is.

In 1920 werd zelfs een erkende fazantenkweker uit Engeland aangetrokken om de opbouw en organisatie van deze kwekerij op zich te nemen. Mr. Pulker was zijn naam.

Wie kan ons hierover meer vertellen?

De redactie houdt zich graag aanbevolen voor nader bericht!

Wandeling: Ingang Hoenderlo - Eikelkamp en terug

Duur : 1½ uur

Terrein: Gemakkelijk begaanbaar
wandelpad

Elke ● geeft een richtingverandering aan.

Vanaf de ingang volgen we de geel-wit-blauwe wandeling en zien rechts gesnoeide *lindebomen*, zij behoorden bij een vroegere boerderij die hier met zijn woongedeelte vlak achter heeft gestaan. Links langs het pad *zomereiken*, met daar tussen *krentestruiken*. Rechts slingert de *kamperfoelie* zich in een krentestruik. Voor de ingang van het kampeerterrein links 3 *vlierstruiken* met witte bloeiwijze en zwarte bessen.

● We steken de asfaltweg — Prins Hendriklaan — met aan weerszijden ca. 90-jarige *Amerikaanse eiken* over. Rechts van het bordje "Fietspad" een *Amerikaanse eik*, links een *zomereik*. Zoek eens een blad op van beide bomen en vergelijk ze. De *zomereik* heeft bladeren met ronde lobben en een korte steel, de *Amerikaan* heeft spitse lobben, één lange steel en is veel groter.

We vervolgen ons pad en zien links een bos met *Japanse Larix* en een aantal prachtige zware *fijnsparren* — onze kerstbomen. Rechts een gemengd bos met *douglas*, *larix* en *loofbomen*. Bij de bilsenbank rechts staan twee dode *fijnsparren*, één vol *spechtegaten*. Bij de flauwe kromming van het fietspad links enkele zware *grove dennen*.

Zowel rechts als links *dopheide* en *bosbesstruiken*. Hiertussen *pijpestrootje*, een grassoort met lange halmen.

● We volgen bij de bank links het fietspad nog een eindje.

Rechts ingerasterde jonge aanplant van *douglas*, *fijnspar* en *larix* op een stormvlakte van november 1972. Deze aanplant is omrasterd om schade door reeën en konijnen te voorkomen. We zien ook nog een aantal verspreid staande hoogopgaande *grove den-*

nen, het restant, dat de storm van het oorspronkelijke bos overliet. Deze bomen heeft men laten staan om felle zonnebestraling en nachtvorst tegen te gaan.

Links zware *douglasbomen* en *vingerhoedskruid*, een tweejarige plant met zilvergrijs blad, gebruikt in de geneeskunde.

● We gaan bij de ANWB-paddestoel recht door, de heuvel op.

Rechts een dicht bos van *douglas* met hier en daar *grove den*. De naalden van de *douglas* zijn fris groen, zacht, vrij lang en slijp. Aan de onderkant witte strepen. De stam is in het jeugd stadium glad en bedekt met kleine blaasjes, gevuld met aromatische hars. De kegel is hangend en heeft dekschubben met drie duidelijke punten die buiten de kegelschubben steken. Er ligt hier vast wel een *douglaskegel* op de grond. Neem hem mee.

● We gaan de heuvel af en bij de viersprong recht door. Links nieuwe aanplant met *douglas*, *fijnspar* en *larix*, om dezelfde redenen ingerasterd als de voorgaande. Rechts tegenover deze aanplant een mooi *douglasbos* met beukenperceeltjes. Eén beuk heeft *witwolluis* aantasting.

Langs het pad veel *pijpestrootje* en bij de 13e paal van de *afrastering pitruspollen*.

Halverwege het pad gaat het *douglasbos* over in een bos van *abies grandis* = *reuzenzilverspar*. De *abies grandis* heeft platte takken, dicht bezet met lange naalden. De bovenkant is glanzend groen, de onderkant heeft 2 witte strepen. De schors van de stam is in het jeugd stadium glad met talrijke harsblaasjes, net als bij de *douglas*, gevuld met aromatische hars. De kegels zijn betrekkelijk klein en hebben verborgen dekschubben. Neem een kegel mee.

● We steken de beukenlaan over. Overal liggen beukenootjes, voedsel voor de wilde varkens, eekhoorns en Vlaamse gaaien. Het

pad voert door een vlakke met rechts en links nieuwe aanplant van *grove den* en veel natuurlijke opslag van *Amerikaanse vogelkers*. Langs dit pad grote pollen van pijpestrootje.

- We steken nu een laan met Amerikaanse eiken over en lopen langs een *larixbos* links en langs een 40-jarig bos van *zomereiken* rechts met dieper in dit bos een groep *Europese larixen*, o.a. herkenbaar aan de donkere stammen. De Japanse *larix* die hier veel is aangeplant groeit in zeeklimaat, de Europese *larix* preferert het vastelandsklimaat. De kegels van de Japanner zijn rond met omgekrulde schubjes, die van de Europeaan zijn iets langwerpiger.

- We steken opnieuw een laan over en vervolgen het voetpad met links een *douglas-* en rechts een *Amerikaanse-eikenbos* gemengd met *grove dennen*. In dit bos veel stobben van omgewaaide *grove dennen*, terwijl de eiken overeind gebleven zijn. Dit komt omdat de eik beter wortelt en het blad afgevallen was, toen in november 1972 de storm over De Hoge Veluwe raasde.

- We steken een beukenlaan over en gaan een bospad in, dat door een licht bos van *Amerikaanse eiken* met *krent* als ondergroei, loopt. In het midden van dit pad stuiten wij op een paar ondiepe kuilen die, wanneer het flink geregend heeft, met water gevuld zijn. Dit is een kleine "zwijnenzoel" = badplaats voor wilde zwijnen. Deze dieren nemen regelmatig een modderbad om zich van ongedierte te ontdoen, dat tussen de dichte haren verscholen zit. Zij wentelen zich in de modder en schuren het vuil daarna langs een boomstam af. Deze *schuurbomen* kunt u hier zien. Kijkt u maar eens goed naar de onderkant van de boomstammen.

- We komen aan het einde van dit pad op een fietspad, dat we rechts ongeveer 200 meter volgen, waarna we een brede laan met Amerikaanse eiken, de Lange laan, ingaan. Links een open veld begroeid met pijpe-

strootje, bochtige smele en verspreid staande krenteboompjes en lijsterbesstruiken.

Verderop links een "rustgebied" voor het wild.*) De toegang tot zo'n rustgebied is streng verboden. Ongeveer halverwege dit rustgebied staat rechts een in slechte conditie verkerende Amerikaanse eik in de rij. Een gezwel, talrijke spechtegaten en zwammen hebben de boom aangetast. Bekijk hem eens goed. Dieper het bos in staat een grote *hulststruik*.

- We vervolgen de Lange laan tot aan het kruisende fietspad en gaan daar links een met *pijpestrootje* begroeid bospad in. Op de rechter hoek staat een groep *Omorika-* of *Servische sparren*.

Deze Omorika heeft platte naalden, aan de bovenzijde glanzend groen en aan de onderzijde witachtig blauw. De naalden zijn scherp.

Verderop rechts *fijnspar* met perceeltjes *jonge beuken* en hoge *krentestruiken*, links *larix* met eveneens *jonge beuken* en *krenten*. Aan weerskanten van dit pad natuurlijke opslag van lijsterbes, Amerikaanse vogelkers, krent en Amerikaanse eik. Het jonge lot (= twijgjes) van deze struikjes is door de reeën afgebeten. Overal is hier "vraai" van het wild te zien.

- We gaan aan het einde van dit pad rechtsaf. Het bos dat we rechts passeren, bestaat uit *fijnspar*, *tsuga* en *abies grandis*. Wanneer u goed kijkt ziet u, vooral bij het laatste perceel, veel bomen met een paaltje en resten van juteband.

Dit bos was na de stormramp van november 1972 gedeeltelijk omgewaaid. De meeste bomen stonden onder een hoek van 45°-60°. Door vrijwilligers van de Vrienden van De Hoge Veluwe zijn deze bomen met paal en band weer overeind gezet. Zoals u ziet met succes. De bomen hebben zich mooi ontwikkeld.

*) Hier kunt u overstappen naar de wandeling "Bezoekerscentrum - Eikelkamp".

● We gaan aan het eind van het pad rechts-af. Links een prachtig *beukenbos* en een wal, een markering van een vroegere terreingrens. De wal is begroeid met diverse *korstmossen*, *bekertjesmos*, *haarmos* e.d.

De *beuk* heeft een dunne, gladde, grijs-groene schors. De bladeren vormen een zg. *bladmozaïek*, waardoor het onder een *beuk* zeer schaduwrijk is. Alleen vroeg in het jaar als de *beuk* nog niet in blad staat is er ondergroei.

In dit bos staat ook een perceeltje *zomer-eiken*. Het verschil in ondergroei is frappant. Doordat een *eikenbos* veel licht doorlaat kunnen er allerlei struiken en kruidachtige gewassen in een *eikenbos* gevonden worden.

● We lopen nu door, steken de Lange laan over en gaan even naar links om dan onmiddellijk naar rechts te gaan, langs het raster van een jonge aanplant.

Aan de linkerzijde van het pad *abies grandis* en *tsuga* (= Hemlockspar), herkenbaar aan de overhangende topscheut.

Aan het einde van het pad links, drie tamme kastanjes.

We zijn nu weer aangekomen op het fietspad en vervolgen onze weg tot aan het beginpunt.

Flak voor het einde van onze wandeling staan zware naaldbomen. Probeer, aan de hand van alle kenmerken die wij verteld hebben, deze bomen te determineren!

Hoe oud kunnen vogels worden?

Vogels kunnen ouder worden dan wij denken. Dit is gebleken bij een jarenlang durend onderzoek dat door W. Rydswesky werd verricht. (The Ring No. 96/97.)

De wilde eenden zijn de kampioenen, want zij slaan alle andere vogels met hun leeftijdsduur. Zij kunnen wel 41 jaar worden. Zangvogels leven in het algemeen korter. Toch blijkt dit nog wel mee te vallen. Zo bedraagt de maximale leeftijd van de merel en de spreeuw nog 20 jaar.

Voor de volgende vogelsoorten vermelden wij hieronder de waargenomen maximale leeftijden:

Scholeksters	36 jaar	Wielewalen	15 jaar
Snippen	31 jaar	Mezen	15 jaar
Uilen	28 jaar	Koekoeken	13 jaar
Plevieren	23 jaar	Kwikstaarten	12 jaar
Gierzwaluwen	21 jaar	IJsvogels	11 jaar
Spechten	20 jaar	Grasmussen	11 jaar
Lijsters	20 jaar	Huismussen	10 jaar
Spreeuwen	20 jaar	Leeuweriken	9 jaar
Kwartelkoningen	18 jaar	Klauwierien	8 jaar
Vinken	17 jaar	Winterkoningen	6 jaar
Zwaluwen	16 jaar		

Hekpraat

Het jaar 1980 is al weer een paar maanden oud en veel vaste bezoekers van ons park zijn al weer in het bezit van een jaarkaart. Een kostbaar bezit om een jaar lang onbeperkt tijdens de openingstijden van het park te genieten.

Het is echter om deze jaar kaarten dat ik vanaf deze plaats uw aandacht vraag. Het komt vaak voor dat er toch moeilijkheden zijn met het tonen van deze kaarten.

Veel mensen denken, die meneer kent me wel, of ik heb bij hem die kaart gekocht, of ik kom hier al zo lang, iedereen kent mij hier en dergelijke.

Wij, mijn collega's en ik, vragen u: Houd de kaart bij de hand en laat hem altijd even zien aan de rechter portierruit van uw auto; aantal inzittenden, aantal kaarten.

Het komt nl. 9 van de 10 keer voor dat we door de spiegeling van het glas niet kunnen zien wie er in de auto zit.

Ook de bezoekers aan het loket, die een dagkaart komen kopen, kunnen dan niet denken dat u zonder kaart naar binnen gaat. Mede namens mijn collega's wens ik u vele prettige uren in ons nationale park De Hoge Veluwe.

G. Dellepoort.

Dode bomen

Een boom heeft geen eeuwig leven. Vroeger of later gaat hij dood.

Een natuurlijke dood op hoge leeftijd is hem zelden beschoren. Meestal eindigt hij zijn leven ontijdig dank zij de ketting van de motorzaag. De bosbouwer neemt het besluit daartoe wanneer de jaarlijkse vermeerdering van het hout gaat afnemen. Het stadium van de sterke groei is dan achter de rug. Wanneer het een keer zo ver is, is het economischer de boom te vervangen door een jonge, die per jaar meer kubieke meters hout produceert. De economie bepaalt het doodvonnis.

Er zijn nog andere oorzaken waaraan bomen dood kunnen gaan.

In onze bossen kunnen ze dood gaan aan allerlei schadelijke invloeden zoals brand, blikseminslag, luchtvervuiling en overstroming of een tekort aan water.

Vaker sterven ze wanneer plantaardige of dierlijke parasieten ze belagen.

Beschadigingen door menselijke activiteiten of door dieren, zoals b.v. wildvraat, een onvruchtbare bodem of een verkeerde standplaats, daling van het grondwater, verontreiniging van de bodem, kunnen ieder voor zich of in combinatie de weerstand van bomen sterk verzwakken. Parasieten kunnen ze zich dan niet meer van het lijf houden. Wanneer het zover is, gaat het meestal langzaam bergafwaarts.

In het algemeen zijn naaldbomen voor deze invloeden gevoeliger dan loofbomen. De beuk is echter een hoofdstuk apart, gezien zijn extreme gevoeligheid voor het zonlicht, waardoor hij binnen enkele maanden kan sterven.

De belangrijkste parasieten die de zieke boom aantasten zijn zwammen en insecten. Zwammen breken in de stam en wortel het lignine, de stof die voor de houtvorming verantwoordelijk is, af, waardoor holten ontstaan die met witte celluloseresten bekleed zijn. De boom behoudt nog betrekkelijk lang zijn stevigheid omdat tussen de aange-

taste gebieden nog veel normaal weefsel aanwezig is.

Andere houtverterende zwammen tasten juist het in de celwanden voorkomende cellulose aan, waardoor barsten en scheuren optreden en het hout tenslotte gaat verbrokelen.

Al deze processen spelen zich in het inwendige van de boom af.

Toch is er af en toe aan de buitenkant wel iets te bespeuren. Bij de berk b.v. treden verschijnselen die op afbraak wijzen naar buiten. De berkenzwam of berkendood is een op de berkestam verschijnende paddestoel (vruchtlichaam), die ons waarschuwt dat er sprake is van een strijd op leven en dood, die voor de berk slecht afloopt.

In dit stadium is de berk door deze zwam inwendig al ernstig aangetast. De lange draden van de zwam (mycelium) woekeren in de boom. De paddestoel op de stam is een klein, maar heel duidelijk, bewijs van de zwamwoekering.

Wanneer zwammen bij een zieke boom hun kans krijgen, zijn insecten ook meestal van de partij. Het al in ontbinding zijnde hout wordt door kevers en larven verder aangetast en ook de mieren zijn er snel bij om hun graantje mee te pikken.

Dood hout is voor de levensgemeenschap die bos heet van groot belang.

Bepaalde mossen en korstmossen ontwikkelen zich speciaal op dode boomstammen. Het ontkiemen van zaden, zowel van de grove den als van andere bomen, op dood hout heeft iedereen in het bos wel eens waargenomen. De speciale combinatie van de daarbij voorkomende zuren, water en het hier aanwezige microklimaat begunstigen het ontkiemen van de zaden.

Dode bomen geven zo levenskansen aan nieuwe bomen!

Spechten zoeken, voor het uithakken van hun nesten graag zieke of dode bomen. In het verzwakte hout is het veel makkelijker hakken dan in het harde hout van een levende boom.

De mezenfamilie, spreeuwen, duiven, uilen en soms de mussen, zijn weer afhankelijk van de spechten. Voor hun huisvesting maken ze graag gebruik van verlaten spechtenesten. Zieke en dode bomen bevorderen dus de vogelrijkdom in het bos.

Niet voor niets is er in de oerbossen een bijzonder rijk en gevarieerd planten- en dierenleven, want alle zieke en dode bomen blijven staan of liggen.

Ziet men een bos niet alleen als een optelsom van bomen, maar als een levensgemeenschap van planten en dieren, dan is het duidelijk dat het opruimen van dood hout, ecologisch gezien, een daad is die het leven in het bos verarmt. Wie stelselmatig alle zieke en dode bomen opruimt, ontnemt daarmee aan talloze dierlijke en plantaardige organismen de mogelijkheid tot leven.

Dode bomen zijn daarom, evenals levende bomen, een wezenlijk bestanddeel van de levensgemeenschap in het bos. Omdat ze zorgen voor een belangrijke verrijking van die gemeenschap zijn ze zelfs onmisbaar.

Natuurwandelingen op elke woensdag

Evenals het vorig jaar zullen ook dit jaar wandelingen voor bezoekers georganiseerd worden.

Vanaf 1 mei tot 1 oktober zullen deze wandelingen elke woensdagmorgen en -middag, weer of geen weer, beginnen om 10.30 uur 's morgens en 14.30 uur 's middags.

Het is de bedoeling het publiek, onder leiding van Vrienden van De Hoge Veluwe, nader kennis te laten maken met het park. Het vertrekpunt is steeds het Bezoekerscentrum "de Aanschouw" bij het parkeerterrein van het restaurant de Koperen Kop.

De duur van de wandelingen zal ongeveer anderhalf uur bedragen.

Ook op andere dagen kunnen wandelingen georganiseerd worden. Men kan die (mits 14 dagen van te voren) aanvragen bij het Bezoekerscentrum, telefoon 08382-627.

Jeugd Hoge Veluwedagen

Het ontstaan der Veluwe

De Veluwe is ontstaan in de prehistorie, tijdens de ijstijden. Meters hoog landijs kwam vanuit het noorden richting ons land (ongeveer 2 m per etmaal) en stuwde alles wat het op zijn weg tegen kwam voort.

De heuvels, die je op De Hoge Veluwe het meest ziet, zijn:

1. Stuwwallen

Ze zijn in de ijstijden ontstaan; bij wallen horen natuurlijk ook dalen, waar in dit geval vaak beken door stroomden.

Een stuwwal bestaat uit:

- a. bovenop: - een laag zand en turfachtige grond
- b. daaronder: - veel stenen
- beenderen fossielen
- gebruiksvoorwerpen.

Bij de eerste ijstijd lagen de dalen nog netjes recht, maar er kwamen er meer. Daardoor ging alles door elkaar.

2. Stuifheuvels

Ze zijn later dan de stuwwallen ontstaan en niet door het ijs maar door de wind. Nog een tegenstelling is dat er in plaats van een dal een zandverstuiving bij hoort.

Een stuifheuvel bestaat uit:

- a. geel zand
- b. weinig stenen.

Fossielen:

Een fossiel is een versteende afdruk van een zo ongeveer 28.000.000 (= 28 miljoen) jaar geleden gestorven dier. Bijvoorbeeld:

1. een vis
2. de vis sterft
3. zakt naar de bodem van de zee
4. het water van de zee verdamppt
5. er komt zand over de vis — onder druk
6. het zand wordt steen
7. opgravingen.

Er zijn veel fossielen te vinden in Limburg.

Eric Kwinkelenberg - 12 jaar.

Hazen en konijnen

Tussen tien en half elf moesten we aanwezig zijn. Ik kwam samen met mijn vriend op de fiets naar "De Pampel".

We praten dit keer over Pluimstaart en Langoor. Er zijn een paar verschillen, namelijk:

haas	konijn
leger	hol
ziend geboren	blind geboren

Ze waarschuwen elkaar door met de achterpoten op de grond te stampen.

Konijnen leven op de zandgrond. Bij een haas maakt het niet zoveel uit.

Vaste paadjes noemt men wissels, want ze denken dat die wissels veilig zijn. Een konijn heeft donkere ogen. Een haas geelbruin.

Als een konijn rechtop staat is het een mannetje, anders een kegel. Het konijn heeft veel vijanden, zoals de vos. Meestal gaan konijnen samen eten. Er zijn veel hollen met nog meer ingangen. De vacht is glad. Ze hebben vaak een wit ringetje om de kop. Het konijn eet zijn eigen keutels op. In het voorjaar wordt één konijn de baas. De konijnen die niet de baas zijn noemt men moerkonijnen. De vos kan niet in het hol de wezels en hermelijnen wel. De gang noemt men wentel. Het holletje zelf de ketel. Moederkonijn dekt de wentel af. Als ze ouder zijn gaan ze weer naar het grote hol. Het wilde konijn kan nooit wit zijn. Een jong konijn wordt naakt en blind geboren. Na twee weken heeft hij een vacht.

Bij elk streepje zijn we naar buiten gegaan.

de Haas

Met het lopen houdt hij de staart hangend. Hij heeft lange achterpoten, waarmee hij heel hard kan lopen (zo'n 60 à 70 km per uur). Hij heeft een goede schutkleur. Het leger van een haas is niet meer dan een ondiepe kuil. In de zomer heeft hij een holletje in het gras. Als een weiland niet egaal is, heeft hij al veel meer beschutting. In de sneeuw valt hij gauw op. In landen waar veel

sneeuw valt, wordt een haas 's winters wit.

Ook een haas maakt een kegel en een mannetje. Haasjes worden zomaar in het open veld geboren. Als ze jong zijn hebben ze nog geen zwarte puntjes op de oren. Ze gaan al heel gauw uit elkaar. Moeder haas kan de jongen niet vinden.

Na de wandeling door het bos keken we op de video naar een film die door een aantal biologen gemaakt werd. Over de haas. Na het zogen van de jongen likt de moeder de urine van de jongen op. Iedere keer na het zogen zoeken ze een nieuwe plaats.

Ook kregen we daarna nog een aantal dia's te zien van hazen en konijnen in de sneeuw.

Op het laatst gingen we tekenen.

Maar: het konijn is ook schadelijk.

Arie v.d. Lugt.

JONGENS EN MEISJES, OPGELET!

Voorjaars Jeugd Hoge Veluwedag

Poppenkast op De Hoge Veluwe

Op de komende Jeugd Hoge Veluwedag deze keer eens iets heel anders, nl. een poppenkast. En nu niet gelijk denken dat dat iets kinderachtigs is, hoor.

Het is een heel bijzondere poppenkast of beter gezegd beestenkast, waarbij jullie kennis zullen maken met twee hoofdfiguren, nl. een hond en een vos, die jullie met behulp van een aantal bijfiguren allerlei natuurwetenswaardigheden zullen vertellen. In het bijzonder zullen ze uitleggen hoe het nou precies zit met de gedaanteverwisselingen, die een kikker, pad en vlinder moeten ondergaan voor ze er uitzien zoals jullie ze kennen. Daarna kunnen jullie een tekening maken over hetgeen jullie gezien hebben of zelf een

verhaal verzinnen en spelen met zelf meegenomen poppenkastbeesten, die je vrij eenvoudig zelf kunt maken van bijv. een oude sok, vilt en kralen (zg. sokpoppen).

Nadat we ons brood hebben opgegeten, gaan we lekker naar buiten om te genieten van het mooie voorjaarsbos, waarbij jullie dan wat kleine opdrachtjes kunnen uitvoeren.

Zoals jullie zien weer een afwisselend programma. Kom je ook?

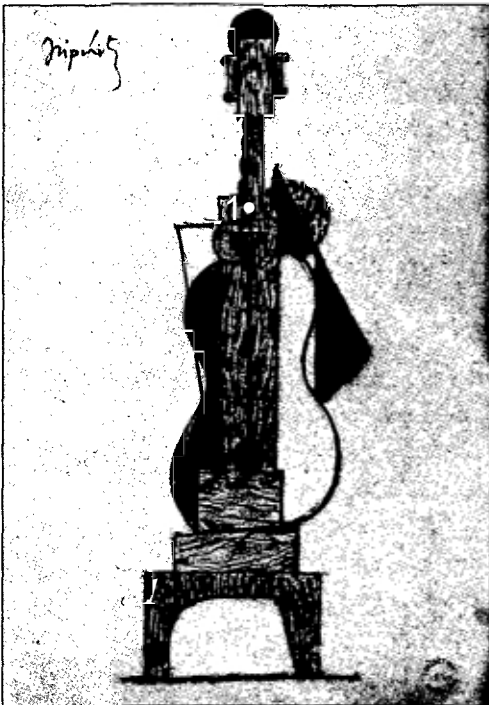

Museumnieuws

Concerten

Kröller-Müller Stichting

Lipchitz, tekening; 'Staande Vrouw', 1915

Collegium Musicum Judaicum o.l.v. Chaim Storosum

Uitvoerenden:

Renee Wagenaar, sopraan, handtrommel;

Saskia Kingma, harp;

Gemma Rooyakkers, fluit, piccolo, altdwarsfluit;

Like Kuggeleyn, cello;

Chaim Storosum, bariton, viool, altviool, handtrommel.

5 APRIL, 20.00 uur.

Muziek rondom het Joodse Paasfeest, in wisselende bezetting: psalmen, dansen uit het Hooglied, chassidische feestdansen etc.

Chaim Storosum zal tijdens het concert een toelichting geven op de muziek.

Hans Wijnberg, viool en

Arthur Hartong, piano

Composities van:

Willem Pijper (sonate no. 2), Maurice Ravel (sonate), Martinu en Prokofiev.

3 MEI, 20.00 uur.

Hans Wijnberg is 1ste violist van het Gelders Orkest; alle composities, die hij op dit recital speelt, zijn gecomponeerd in het begin van de 20ste eeuw.

Ruud van der Meer, bariton en

Rudolf Jansen, piano

Een geheel frans programma met werken van Fauré, Duparc, Debussy, Ibert en Chausson.

7 JUNI, 20.00 uur.

Oorspronkelijk was afgesproken dat Nap de Klijn met Rudolf Jansen op 7 juni zijn afscheidsconcert in Otterlo zou geven. Toen Nap de Klijn helaas plotseling in 1979 overleed, hebben wij besloten om dit concert aan Nap de Klijn op te dragen.

Als homage ook aan het duo De Klijn-Rudolf Jansen, dat meer dan 15 jaar heeft samengespeeld.

---

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 2: Het doel van de vereniging is het vergroten van de belangstelling voor het Nationale Park 'De Hoge Veluwe' (hierna te noemen het Park) en het desgevraagd bijstaan van de stichting genaamd 'Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe' (hierna te noemen de Stichting) bij de uitvoering van haar taak.

Artikel 3: De vereniging tracht haar doel te bereiken door:

- a. jaarlijks één of meer zogenaamde Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
  - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen het Park betreffende;
  - c. publicaties te doen verschijnen;
  - d. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 2 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van de Stichting), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor het Park.
-

BESTUUR

D.A. Kramer	- ere-voorzitter
W.H. Borst	- voorzitter
H.C. Haitink	- secretaris
	Prins Bernhardweg 10, 6862 ZG Oosterbeek, tel. 085-33 54 55
K. Hylarides	- penningmeester
A. Berends	
Ir. W.H. Diemont	
Mr. F.Th. Dijkmeester	- burgemeester van Apeldoorn
M.K. van Dijke	- burgemeester van Ede
Mevr. W. Ebregt-van Riemsdijk	
H.C. Klein	
M. Pronk	
K. Stapel	

Adviseurs:

Ir. C.J. Stefels	- directeur Nationale Park De Hoge Veluwe
Dr. R.W.D. Oxenaar	- directeur Rijksmuseum Kröller-Müller

Bomenfonds Hoge Veluwe: postgiro 35 34 903 Apeldoorn.

De minimum-contributie bedraagt f 15,— voor gewone leden; voor huisgenoten van leden f 5,—; voor jeugdleden (tot 18 jaar) f 2,50. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f 15,— per jaar. 'De Schouw' wordt u gratis toegezonden. Contributies dienen overgemaakt te worden aan de Vereniging 'Vrienden van De Hoge Veluwe', giro 951993 te Otterlo.

Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar.

Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.

VERENIGING 'VRIENDEN VAN DE HOGE VELUWE'

Jaarprogramma 1980

zaterdag 22 maart en zondag 13 april	Voettochten
zaterdag 26 april	Algemene Ledenvergadering Lezing Dr. E.F. Jacobi: Slimme dieren — domme dieren
zaterdag 3 mei	2e Jeugd Hoge Veluwedag Mevr. B. Eenstroom en mevr. A. Duvigneau: Poppenkast: Gedaantewisselingen (Metamorfoses).
zaterdag 31 mei	1e Zomer Hoge Veluwedag N.W. Elfferich: De betrekkingen tussen Blauwtjes en Mieren.
zaterdag 13 september	2e Zomer Hoge Veluwedag Ing. J.W.H. Schimmel: "Mestoverschotten" op De Hoge Veluwe
zaterdag 11 oktober	3e Jeugd Hoge Veluwedag Lezing H.C. Klein: Herfstverschijnselen
zaterdag 25 oktober	Herfst Hoge Veluwedag Pierre Janssen: Natuur in de kunst
dinsdag 30 december	Oudejaarsvoettocht